

Асланов С. А., ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»

ЕТНОПОЛІТИЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ У ЕТНОПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ

Позиціоновано етнополітичну систему як комплекс, структуру взаємопов'язаних етнополітичних ролей у етнополітичній сфері буття. Етнополітична система постає і структурується під час взаємодії етнічності з політикою. Беручи участь у політиці, етнічні спільноти конкурують між собою за встановлення певних прерогатив, цим самим вносячи дестабілізацію в етнополітичну систему.

Як політична система та політична стабільність, так етнічна система та етнічна стабільність, об'єднуючись в одне ціле в рольовій взаємодії в межах етнополітичної системи, потребують детального вивчення та обґрунтування для з'ясування якісного співвідношення, взаємодії цих складових у етнополітичній стабільності. Поширеним є визначення етнічної системи як всієї сукупності етнічних спільнот, що проживають в межах однієї держави і взаємодіють між собою як складний комплекс. Політичний словник пропонує розрізнити централізовану і дисперсну етнічні системи [1].

Централізована етнічна система означає, що в центрі суспільно-політичного життя країни перебувають проблеми взаємовідносин між найбільшими етнічними групами. Це більш нестабільна етнічна система, оскільки в ній постійно конкурують потужні етноспільноти. Дисперсна етнічна система є більш стабільною і спирається на більш розгалужену систему стримувань етнополітичної нестабільності. Запобіжником виникнення серйозним міжетнічних суперечностей в ній слугує велика кількість нечисленних етнічних груп, жодна з яких не може отримати повний політичний контроль і встановити домінування над політичним центром країни.

Досить поширеним в етнополітології є трактування етноспільноти як системи, що перебуває в стані еволюції та розвитку від племені, об'єданого кровною спорідненістю, до нації, яка формує власну державу в процесі націогенезу. Етнополітологія розглядає етнічність крізь призму примордіалістської, конструктивістської та інструменталістської парадигм. Примордіалістська концепція трактує етнос як біосоціальне явище, що поєднує природу та соціум. Саме в межах цієї парадигми етноспільнота розглядається як система, при чому водночас як біологічна, так і соціальна. При цьому етнічність тракту-

ється, як об'єктивне, задане явище, що постає природнім, біологічно заданим зв'язком людини з етнічною групою, до якої вона належить. Примордіалістська парадигма вивчення етнічності та етнічних спільнот поділяється на дві гілки – соціобіологічний та еволюційно-історичний напрямки.

Серед учених примордіалістської парадигми слід особливо виокремити внесок Е. Сміта, Ю. Бромлея, Л. Гумільова. Еволюційно-історичний напрям асоціює етнос не з біологічними аспектами існування, а з певними стадіями розвитку суспільства, тобто сприймає його більше як соціальну систему. Відповідно до цього напрямку примордіалізму кожній такій стадії суспільного розвитку відповідає окрема стадія розвитку етнічності. Виокремлюють наступні стадії етнічності: рід, плем'я, етнос, нація. К. Вітман наголошує, що прихильники еволюційно-історичного підходу трактують етнос швидше як соціальну, а не біологічну спільноту, яка пов'язана не стільки з природним середовищем, скільки із соціально-історичним контекстом її формування (історичний досвід, особливості культури, традиції та звичаї) [2]. Відповідно, взаємна спорідненість в етносі досягається під впливом соціальних умов, а не біологічного розвитку, але закріплюється назавжди.

Тоді як інший напрям примордіалізму, соціобіологічний, розглядає етнос з еволюційно-генетичних позицій як природну форму існування людини, як живий організм, що проходить певні етапи розвитку (народження, розквіт, занепад). При цьому етнос не втрачає своїх системних властивостей і в межах цього напрямку примордіалізму продовжує розглядатися як система. Принаймні етносоціологами. Зокрема, М. Примуш наголошує на тому, що етнос як жива, біологічна система працює на біохімічній енергії, поглинаючи її з довкілля. Надлишок енергії приводить до активізації етнічної системи, а дефіцит – до згасання її життєвих функцій і розпаду [3]. Асоціації з біологічним організмом очевидні.

Дослідник наголошує, що у випадку нестачі енергії етнічна система переходить до старечого животіння, поки не згине зовсім. Однак, руйнація тієї чи іншої етнічної системи не означає її цілковитого знищення, оскільки може свідчити про настання етапу або періоду розриву зв'язків між її компонентами і подальше їх входження до нової етнічної системи.

Інші наукові парадигми вивчення етнічності та етнічних спільнот не розглядають ні етнос, ні етнічність як систему. Представники інструменталістського підходу трактують етнічність як політичний інструмент раціонального вибору, що формується в динаміці

протиборства політичних еліт [4]. Етнічність розглядається, насамперед, як наслідок дії або впливу соціальних факторів на етнічну групу. Вчені інструменталісти, зокрема Дж. Бентлі, С. Арутюнов, П. Брасс, С. Олзак Д. Нейгел переконані, що етнічність, етнічні ознаки є тим інструментом, послуговуючись яким, етнічна група може обстоювати свої інтереси. Таким чином етнос розглядається не як стала спільнота, а група, ситуативно об'єднана досягненням певної мети. Не випадково, інструменталізм має іншу назву – ситуаціонізм. З підвалин інструменталізму випливає, що етнічність не є сталою, вона є ситуативною.

Етнічність розглядається як ситуативна ідентифікація індивіда, яка залежить від його бажань, від обставин, у яких він опиняється. С. Олзак та Д. Нейгел переконані, що етнічність може виникати, посилюватися та послаблюватися, що залежить від конкретної ситуації [5]. Тобто жодних системних ознак у сприйнятті етнічності у інструменталістів не спостерігається.

Аналогічно не знаходимо чітко виражених ознак системності у трактуванні етнічності в межах конструктивістської парадигми. Найвідомішими дослідниками-конструктивістами вважаються Е. Геллнер, Б.Андерсен, К.Янг, М. Есман, Р. Бурд'є. К. Янг коментує напрацювання конструктивістського підходу наступним чином: «етнічність сприймалася не як певна даність, а як результат творення, як інноваційний акт творчої уяви» [6]. З часом етнічність проектувалася на все більші соціальні категорії. Процес соціального конструювання етнічності відбувався як на індивідуальному, так і на груповому рівнях.

К. Вітман зауважує, що конструктивістський підхід наполягає на соціальному характері етнічності, що тлумачиться як форма організації культурних відмінностей у суспільстві. При цьому етнічна група конструює сама себе тільки тому, що її окремі члени вбачають у цьому користь для себе в певних аспектах [7]. Сучасним прикладом конструювання етнічності може бути формування сепаратистського проекту Новоросії і псевдонації (новоросів) – конструкту російських етнополітологів – політтехнологів. Відповідно до політтехнологічного проекту до складу Новоросії мав увійти Південь та Схід України у складі 8 областей (Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької, Донецької, Луганської, Харківської та Дніпропетровської). У РФ було виготовлено символіку Новоросії, гімн, нагороди. Тобто усі атрибути державності. Російська академія наук навіть підготувала історію «Новоросії», в якій межами «новоросійських» кордонів було визначено «гирло Дністра, на Сході Північний Кавказ, на Півночі район нинішнього Луганська та Харкова» [8].

Утім, Новоросія не відбулася ні як держава, ні як квазідержава – цим терміном більше користувалися в Російській Федерації, ніж в регіонах України, охоплених сепаратизмом. Штучну етнічність як продукт політичних технологій та конструктивізму не вдалося нав'язати місцевому населенню через несприйняття новотвору, його відірваність від етнополітичних реалій життя. Новоросійська ідентичність виявилася непривабливою для населення самопроголошених ДНР та ЛНР, які підтримували сепаратистів, але воліли бачити ці території у складі Росії, а не Новоросії. Відтак, Новоросія не відбулася навіть як самопроголошена держава – спротив населення та внутрішні суперечності між сепаратистами ДНР та ЛНР не сприяли їх об'єднанню.

Конструктивізм тлумачить етнічність як процес творення – з цього випливає, що етнічність не є результатом якогось ірраціонального об'єктивного зв'язку між членами групи. Суть цього етнополітичного процесу полягає у інтерпретації відмінностей, формуванні територіальних кордонів, винайденні традицій, уявлень спільнот. Етнічність постає соціальним явищем, що набуває ознак об'єктивності у суб'єктивному сприйнятті.

Відтак, етнополітична система постає поєднанням політичної та етнічної систем. Без позиціонування етнополітичної системи неможливе розуміння етнополітичної стабільності, що була визначена як властивість, характеристика, функція етнополітичної системи. Це вузьке розуміння етнополітичної стабільності як стабільності безпосередньо етнополітичної системи, яка утворюється внаслідок перетину, взаємодії політичної та етнічної складових соціальної системи. Цей підхід дає можливість розглядати етнополітичну систему як різновид політичної системи до тієї міри, до якої в політику інкорпорується поняття «етнічність». Тоді як широке поняття етнополітичної стабільності охоплює також внутрішнє середовище етнополітичної системи – поліетнічне суспільство, що складається з певної кількості етнопільнот, яка варіюється залежно від національного складу держави та зовнішнє середовище, в якому функціонує етнополітична система.

Це не суперечить теорії політичних систем, яку було покладено в основу дослідження етнополітичної стабільності як теоретико-методологічний базис. Більшість західних політологів під політичною системою мають на увазі сукупність політичних взаємодій, ролей і функцій, що діють в кожному суспільстві. Але навіть у засновників теорії політичних систем знаходимо відмінності у трактуванні їх меж. Цю особливість влучно помітив російський політолог К. Гаджиев. Дослідник підкреслює, що прихильники системного аналізу, зокрема в особі Г.Алмонда, визнають необхідність виокремлення під

час аналізу політичної системи структур, що виконують політичні функції [9], в тому числі функцію підтримання стабільності самої системи і середовища її функціонування. Але при цьому вони вважають головною одиницею політичної системи роль, а не об'єкт.

На думку К. Гаджиева, перевага концепції ролі над такими поняттями, як «інститути», «організації» або «групи», полягає в тому, що вона більш широка і більш відкрита. Ця концепція може ситуативно включати формальні і неформальні об'єднання, електорат, натовп, тимчасові і постійні групи тощо. Зрештою, всіх і все – що і кого завгодно, що на даний момент стосується політичної системи. Цей підхід відкриває широкі можливості для дослідження етнополітичної системи як комплексу взаємопов'язаних ролей, як структуру етнополітичних ролей, систематизацію взаємодії у етнополітичній сфері буття. Етнополітична система постає і структурується у випадку взаємодії етнічності з політикою. Етнічність сама по собі є характеристикою етнічної системи. Поки етнічність не входить у політику, не висуває певних вимог, не лобює власних інтересів, вона залишається характеристикою лише етнічної системи. В такому випадку етнополітична система не структурується і не виокремлюється. Етнополітична система постає лише під час взаємодії етнічності і політики.

Слушність цієї гіпотези підтверджує доробок українських етнополітологів. О. Антонюк стверджує, що чільне місце в етнонаціональних процесах та рухах посідають проблеми політичних взаємовідносин державної нації (нації-держави) з етнічними об'єднаннями людей на її території, а також етнічних спільнот між собою як в кордонах країни їхнього проживання, так і поза її межами. Саме ця сфера суспільного життя у багатонаціональних (поліетнічних) державах визначається поняттям етнополітика, що поєднує в собі дві засади – етнічність і політику [10]. Саме так формується і етнополітична система – у рольовій взаємодії етнічності і політики.

Етнополітична стабільність прямо пов'язана з етнічністю. Етнічна та політична складова – тісно пов'язані елементи досліджуваного явища. Оскільки ми надаємо перевагу системному методу під час вивчення етнополітичної стабільності, то для позиціонування етнополітичної системи, а також розуміння співвідношення етнічної та політичної складової у об'єкті дослідження найкраще підходить теорія вітчизняного етнополітолога О.Картунова. Адже ми припускаємо, що етнополітична система формується на межі взаємодії етнічності та політики – там, де етнічність входить у політику, впливає на політичні процеси, або задає їх перебіг. В цьому випадку політичні процеси, в яких відіграє певну роль етнічність, слід йменувати етнополітичними.

Теорія політизації етнічності О. Картунова дає уявлення про природу і особливості взаємодії етнічного та політичного чинників у формуванні етнополітичної царини буття. Процес політизації етнічності дослідник поділяє на три основних етапи: 1) набуття політичної свідомості; 2) політична мобілізація; 3) вихід на політичну арену. Перший етап знаменується тим, що члени етнічної спільноти набувають політичної свідомості. Дослідник зауважує, що внаслідок синтезу з раніше існуючою етнічною самосвідомістю виникає етнополітична свідомість. Під етнополітичною свідомістю О. Картунов пропонує «мати на увазі усвідомлення людиною своєї належності до етнічної спільноти, її місця, ролі й призначення в етнонаціональній структурі та у політичній системі суспільства і у світі взагалі, розуміння етнополітичних процесів і відносин, а також здатність приймати адекватні етнополітичні рішення та готовність шукати поліваріантні, компромісні шляхи їх реалізації» [11].

Припускаємо, що в такий спосіб не лише відбувається політизація етнічності, а й формування етнополітичної сфери загалом, яку в сучасній етнополітології в межах системного підходу пропонуємо називати етнополітичною системою. І це стосується усіх етапів політизації етнічності, виокремлених О. Картуновим, яку можна охарактеризувати загалом як процес формування етнополітичної системи. Так, згідно з О. Картуновим, на другому етапі має місце політична мобілізація етнічності, під якою дослідник має на увазі перетворення етнічностей із психологічного, культурного або соціального чинника на політичну силу. На третьому етапі політизована і мобілізована етнічність виходить на арену політичного життя, декларуючи свої цілі й наміри і починає вживати дієвих заходів з їх втілення. На слухність проведення паралелі з формуванням етнополітичної сфери буття або етнополітичної системи вказує акцент дослідника на тому, що процес політизації етнічності має складний і суперечливий характер і є об'єктивним природним процесом, обумовленим цілою низкою об'єктивних внутрішніх і зовнішніх факторів.

Слід відзначити також важливий момент у теорії О. Картунова, який робить значний внесок у дослідження етнополітичної стабільності, вказуючи на дестабілізаційний вплив процесів політизації етнічності. Дослідник відзначає наступні дестабілізаційні ознаки політизації етнічності: 1) вихід на арену політичного життя великої кількості етносів завжди ускладнює становище, несе в собі небезпеку сваволі й насильства, а отже, й етнополітичної дестабілізації; 2) всі негативні явища (загострення конфліктів, заколоти, війни) породжуються не стільки процесами політизації етнічності, скільки спробами їх загальмувати,

зупинити і повернути назад силою зброї або загрозою її застосування [12]. Водночас етнополітологи вважають широку участь етнічностей у політиці позитивним процесом, що свідчить про демократизацію політики і політичної системи. Максимальне залучення етнічних спільнот до процесу прийняття рішень у етнонаціональній сфері відіграє, без сумніву, стабілізаційну роль. Адже деполітизація етнічності за допомогою недемократичних методів має набагато більш руйнівні і деструктивні наслідки, що неминуче супроводжуються порушення етнополітичної стабільності і дестабілізацією етнополітичної системи.

Вивчення етнополітичної стабільності ускладнюється величезною кількістю трактувань політичної системи і майже повною відсутністю розробки етнополітичної системи як у вітчизняній, так і зарубіжній етнополітології. Тому в дослідженні позиціоновано етнополітичну систему як комплекс, структуру взаємопов'язаних етнополітичних ролей, систематизацію взаємодії у етнополітичній сфері буття. Етнополітична система постає і структурується у випадку взаємодії етнічності з політикою. Беручи участь у політиці, етнічні спільноти конкурують між собою за встановлення певних преференцій, цим самим вносячи дестабілізацію в етнополітичну систему.

Бібліографічний список:

1. Этническая система [Электронный ресурс] / Политический словарь. – Режим доступа: http://www.slovarnik.ru/html_tsot/6/6tni4eska8-sistema.html.
2. Вітман К. Етнонаціональна політика постсоціалістичних країн: моделі, особливості, проблеми: монографія / К. М. Вітман. – К. : Логос, 2007. – С. 37.
3. Примуш М. Загальна соціологія: навч. посібник / М. Примуш. – К. : Професіонал, 2004. – С. 210.
4. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread on Nationalism / B. Anderson. – London, 1991. – P. 89.
5. Olzak S., Nagel J. Introduction in Comparative Ethnic Relations: An Overview / S. Olzak, J. Nagel // Comparative Ethnic Relations. – FL : Academic Press, Inc: Orlando, 1986. – P. 4-5.
6. Янг К. Диалектика культурного плюрализма: концепция и реальность / К. Янг // Этничность и власть в полиэтнических государствах. – М. : Наука. – 1994 – С. 117.
7. Вітман К. М. Моделі етнонаціональної політики постсоціалістичних країн: навч. посібник / К.М. Вітман – К. : Логос, 2008. – С. 22.
8. Російські академіки обіцяють підготувати видання «Історія Новоросії» до березня 2015 року [Електронний ресурс] / Історична правда. – Режим доступа: <http://www.istpravda.com.ua/short/2014/08/26/144345/>.

9. Гаджиев К. Политология: учебник для высших учебных заведений / К. Гаджиев. – Москва: Логос, 2001. – С. 81.
10. Антонюк О. В. Основы этнополитики / О.В. Антонюк – К.: МАУП, 2005. – С. 83.
11. Картунов О. Вступ до етнополітології: наук.-навч. посібник / О. В. Картунов. – К. : Ін-т економіки, управління та господарського права, 1999. – С. 69.
12. Там само.

Этнополитическую систему позиционировано как комплекс, структуру взаимосвязанных этнополитических ролей в этнополитической сфере бытия. Этнополитическая система формируется и структурируется при взаимодействии этничности с политикой. Участвуя в политике, этнические общности конкурируют между собой за установление определенных предпочтений, тем самым внося дестабилизацию в этнополитическую систему.

Ethnopolitical stability is positioned in ethnopolitical system as a complex, interconnected structure of ethnopolitical roles in the ethnopolitical sphere. Ethnopolitical system appears and is structured by the interaction of ethnicity in politics. Taking part in politics, ethnic communities compete for establishing certain preferences, thereby contributing to the destabilization of ethnopolitical system.

Стаття надійшла до редколегії 12.02.2015

УДК 321.01

*Осипова С. А., Приднестровский государственный
университет им. Т. Г. Шевченко*

ПРОЦЕСС ГОСУДАРСТВООБРАЗОВАНИЯ: ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПРИРОДЫ, ПОНЯТИЕ И СТРУКТУРА

В статье представлены некоторые теоретико-методологические основы исследования процесса государствообразования в современном мире и показано их проявление в реальном политическом пространстве, что позволяет определить место и роль процесса государствообразования как системного элемента социальной эволюции. Особое внимание автор уделяет анализу структуры исследуемого процесса и приводит характеристику его субъектов, объекта и ресурсов. Кроме того, процесс государствообразования рассматривается автором сквозь призму глобализации и демократизации –